

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розглядаються питання юридичної природи статусу Служби безпеки України, правовідносини, які виникають у процесі захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, та низка інших питань. Автор пропонує визначення поняття «адміністративно-правовий статус Служби безпеки України».

Ключові слова: адміністративно-правовий статус; Служба безпеки України; права, обов'язки, задачі Служби безпеки України.

Рассмотрены вопросы юридической природы статуса Службы безопасности Украины, а также правоотношения, которые связаны с защитой государственного суверенитета, конституционного строя, территориальной целостности, а также ряд других важных вопросов. Автор предлагает определение понятия «административно-правовой статус Службы безопасности Украины».

Ключевые слова: административно-правовой статус, Служба безопасности Украины, права, обязанности, задачи Службы безопасности Украины.

Article represents question research administratively-legal status Security services of Ukraine. Questions of the legal nature of the status of Security service of Ukraine, and also правоотношения which are connected with protection of the state sovereignty, the constitutional system, territorial value, and also a number of other important questions are considered. The author offers concept of the term «administratively-legal status Security services of Ukraine».

Key words: administratively-legal status, Security service of Ukraine, the right, a duty, a problem of Security service of Ukraine.

Побудова незалежної, демократичної держави пов'язана із задоволенням непростих політичних, соціальних і правових потреб. Начальною проблемою є за-

© ГРІДІН Олександр Володимирович – здобувач Донецького інституту внутрішніх справ Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка

безпечення основних прав і свобод громадян. Конституцією України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю в українській державі. Вагоме місце в реалізації цих прав належить органам Служби безпеки України як спеціального державного правоохоронного органу, що здійснює заходи, пов'язані із гарантуванням державної безпеки.

Положення Конституції України про те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, вимагає від останньої забезпечення реалізації цих прав і свобод. Одним із засобів досягнення зазначеної мети є державна служба – особливий інститут держави, спеціально організована професійна діяльність громадян з реалізації конституційних завдань та функцій держави.

Дослідженням категорії «статус» займалися вчені різних галузей науки, а саме філософи, історики, юристи, соціологи, психологи. У колах юристів зазначена категорія цікавить усіх без винятку фахівців у сфері права. Істотний внесок у розвиток теорії правового статусу особи зробили юристи, серед яких: С.С. Алексєєв, В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Д.Н. Бахрах, О.М. Бандурка, О.Ф. Белов, М.В. Вітрук, В.О. Козенюк, Ю.Ф. Кравченко, Л.Б. Невзлін, В.М. Манохін, В.В. Мальков, В.А. Моїсєєва, Р.С. Павловський, В.Г. Пилипчук, Г.Г. Почепцова, М.П. Стрельбицький, О.Н. Ярмиш та інші. Водночас питання адміністративно-правового статусу Служби безпеки України залишається не вповні дослідженим.

Метою цієї статті вважаємо аналіз юридичноїприроди статусу Служби безпеки України з позиції суспільних правовідносин, які виникають у процесі захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, та розгляд низки інших питань, а також видається доцільним запропонувати авторське визначення цієї категорії.

Для досягнення визначеної мети підлягали розв'язанню такі завдання:

- проаналізувати наявні наукові розробки і стан чинного законодавства у контексті досліджуваної тематики;
- сформулювати визначення поняття «адміністративно-правовий статус Служби безпеки України».

Служба в підрозділах Служби безпеки України є різновидом державної служби України. Працівники зазначених підрозділів виконують завдання держави та суспільства, спрямовані на забезпечення особистої безпеки громадян, займаються превенцією і припиненням злочинів, надають допомогу громадянам та юридичним особам у здійсненні їх законних прав та інтересів тощо. З метою забезпечення успішного виконання цих завдань докорінного поліпшення потребують не лише форми і методи діяльності Служби безпеки України, але і якісний підхід до визначення адміністративно-правового статусу їх працівників.

У сучасному середовищі людина стає учасником різноманітних суспільних відносин, у яких вона виступає в різних якостях, виконуючи різнопланові соціальні ролі. Йдеться про положення особи, які вона посідає в соціальній системі й такі, що визначаються за певними економічними, професійними, етнічними та іншими ознаками й характеризуються поняттям статусу¹. Працівники Служби безпеки України також мають різноманітні повноваження та завдання, покладені на них суспільством. Іншими чинниками, які впливають на обсяг статусу досліджуваних суспільних процесів, є економічні та історичні.

Звернувшись до словників, ми висновуємо, що категорія «статус» – абстрактний багатозначний термін, що в загальному сенсі означає сукупність постійних

визначень параметрів. У вузькому розумінні статус об'єкта або суб'єкта – це його стан (становище).

Короткий тлумачний словник української мови трактує категорію «стан» у декількох значеннях. Найбільш прийнятими для нашого дослідження слід вважати сукупність обставин, умов, стосунків, у яких хтось або щось перебуває². Зрештою, ця категорія охоплює відносини між суб'єктом (виконавцем) і об'єктом дії. Виходячи з останнього варіанту, це відносини, з одного боку, між суспільством та державою, а з іншого, створеним державним органом – Службою безпеки України. Безперечно, існує також інший варіант відносин між працівниками Служби безпеки України та здійснюваними відносно об'єкта управління та охорони діями.

Звертаючись до історії розвитку категорії «правовий статус», необхідно зазначити, що генезис поняття є неоднозначним. Одними з перших почали використовувати цей термін у своїй діяльності давньоримські юристи. Досліджуване поняття походить від латинського (status) та означає «положення, статус у будь-якій ієрархії, структурі, системі».

Звертаючись до історичного аспекту поняття, слід зазначити, що цим терміном почали послуговуватись ще давньогрецькі юристи. Як такий вони розуміли, передусім, три основні юридичні характеристики: по перше, правове становище людини (стан свободи – status libertatus); по друге, стан громадянства – status civitatus; по-третє, сімейний стан – status familiae.

У найбільш близькому до сучасного сенсі поняття «статус» було упроваджено в науковий лексикон на початку ХХ-го сторіччя розробниками ролевої теорії особистості: американськими соціологами та соціальними психологами, серед яких слід зазначити Р. Лінтона, Я. Морено, Т. Парсонсома. Така потреба була викликана необхідністю опису соціальної структури суспільства, яка складається з системи положень, що займають люди.

Палка полеміка, що точилася на межі 70-х та 80-х років минулого століття, дозволила виробити наукові підходи до аналізу й вивчення проблеми, поглибити понятійний апарат, розкрити сутність явища тощо. Більшість авторів одностайні в тому, що правовий статус індивіда з найбільшою повнотою та ємністю відбиває єдність суспільної ролі особистості та її соціального престижу. Це поняття поєднує в собі функціональну та оціночну сторони, виявляє те, що індивід може чинити, що він робить, якими є результати його дій та як вони оцінюються іншими людьми, суспільством³. Стосовно досліджуваної діяльності Служби безпеки України слід зазначити, що її регламентовано Конституцією України та чинними законами. Так, ст. 19 Конституції України передбачено, що працівники Служби безпеки України зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Інша норма Основного Закону закріплює за правоохоронними органами держави забезпечення державної безпеки (ч. 3 ст. 17).

Правовий статус особистості важливий не лише з позиції виконання функцій і завдань держави. Це – складовий елемент загальної проблеми прав особистості. Правильна та всебічна регламентація дозволяє громадянам реалізувати свої права та захищати законні інтереси.

На думку С.Д. Губарева, феномен правового статусу особистості визначає «співвідношення особистості та права, за допомогою якого держава окреслює для суб'єкта межі можливої діяльності, його становище по відношенню до інших

суб'єктів, і в залежності від індивідуальних або типових ознак, які властиві суб'єктові, у праві відбиваються повнота правового становища особистості, його певна уніфікація або обмеження⁴.

Усвідомлення особою сенсу свого правового статусу та реалізація його у відповідних межах є базисом правопорядку. Свого часу І.А. Ільїн зауважував щодо важливості розуміння кожним суб'єктом права, «що його повноваження існують та живляться чужими обов'язками лише завдяки тому, що чужі повноваження існують та живляться його обов'язками..., що правопорядок – це ніби мережа суб'єктивних правових вічок, які звідусюди торкаються та підтримують одна одну; що підтримання ... правопорядку є єдиною спільною справою та що ця справа вимагає, щоб кожен передусім не зневажав межі свого правового статусу»⁵.

Для глибшого усвідомлення сутності адміністративно-правового статусу працівника Служби Безпеки України пропонуємо розглянути систему правових статусів індивіда й визначити в ній місце правового феномена, підданого дослідженню.

Найбільш загальні, притаманні усім громадянам юридичні властивості визначаються загальним правовим статусом. Він зазвичай міститься в нормах конституційного права і не залежить від конкретних обставин, що складаються на роботі, за службою, в побуті. Він є однаковим для всіх і характеризується певною усталеністю. Він не може врахувати всіх життєвих ситуацій найрізноманітніших верств населення, а отже є базовим, основним, із якого походять усі інші.

Широка розмаїтість соціальних ролей, виконуваних особистістю в суспільстві, зумовлює необхідність у їх нормативному забезпеченні додатковими якостями, які би розвивали та доповнювали загальний юридичний статус. Тому існує значна кількість статусів різних рівнів конкретизації, співвідношення яких найбільш чітко характеризується такими філософськими категоріями як «загальне», «особливе» (спеціальне), «одиничне»⁶.

В.М. Манохін, визначаючи правовий статус державного органу, виділяє: завдання, функції, відповідні права, обов'язки й основні форми діяльності, закріплені в правових актах⁷. С.В. Ківалов, здійснює класифікацію адміністративно-правових статусів органів виконавчої влади, зазначає функції, завдання, їх компетенцію, але чіткого поняття сенсу правового статусу цих органів не дає⁸.

Так, О.П. Угровеський вважає, що адміністративно-правовий статус повинен бути охарактеризований як державний орган, що складається з двох компонентів: компетенції та правозастосування, а також визначення особливостей статусу працівників відповідних підрозділів. Своєю чергою, статус працівників уміщує три елементи: права, обов'язки та відповідальність⁹.

Досліджуючи адміністративно-правовий статус посадової особи, Н.В. Янюк звертає увагу на службу правосуб'єктність, яка виникає одночасно з прийняттям адміністративного акта, котрим фіксований момент виникнення публічно-службових правовідносин і визначений комплекс владно-управлінських функцій, покладення яких є в компетенції відповідної особи. На думку дослідниці, служба правосуб'єктність є поєднанням службової правоздатності та службової дієздатності посадової особи¹⁰.

Продовжуючи свої роздуми, Н.В. Янюк зазначає, що адміністративно-правовий статус перебуває у площині службових обов'язків та прав посадової особи, а з іншого, є базисом для виникнення службових завдань.

Слід також підтримати авторку в її міркуванні, що важливим компонентом адміністративно-правового статусу посадової особи є етичні норми службової поведінки, які закріплюються у відповідних службових обов'язках і сприяють професійному здійсненню публічно-службових завдань¹¹.

На думку В.С. Єгорової, під статусом, слід розуміти систему загальних, основоположних засад, за допомогою яких у Конституції та інших законах України визначається фактичне становище¹². М.П. Хонда трактує явище як конституційно закріплену систему структурованих елементів, що дають можливість визначити правове становище ..., особливості організації та функціонування ..., а також гарантії¹³. Л.Л. Лебенська вважає правовий статус похідним від функцій і компетенції того чи іншого органу¹⁴.

Виходячи з вищевикладеного, можемо висновувати, що правовий статус Служби безпеки України вміщує обов'язки і права, окреслені завданнями та функціями, котрі підлягають виконанню працівником цього підрозділу відповідно до компетенції як державного органу. Слід погодитись із думкою О.П. Уровецького який зазначає, що проблема визначення змісту правового статусу державного органу можлива за умови здійснення аналізу особливостей правовідносин у конкретній сфері, адже ці особливості визначають зміст суб'єктивних прав і юридичних обов'язків як базису правового статусу¹⁵. Аналізуючи правовідносини, які пов'язані із захистом національної безпеки, можемо зазначити, що це суспільні правовідносини і мають соціальний зв'язок.

Законодавець у Законі України «Про Службу безпеки України» визначає таке: «На Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці» (ст. 2).

Також до завдань Служби безпеки України законодавець відносить профілактику, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління й економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Отже, суспільство визначає доволі широкий спектр питань діяльності Служби безпеки України. Цей спектр визначається за допомогою юридичних норм та правих інститутів, призначених для функціонування державних органів, а також досліджуваного суб'єкта виконавчо-розпорядчої діяльності та здійснюваної діяльності управлінського характеру. Водночас держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі в правоохоронних органах. До державного статусу Основний Закон відносить і членів їх сімей.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо дійти висновку, що адміністративно-правовий статус Служби безпеки України – це встановлений правовий режим виконання повноважень спеціального органу, завдань, повноважень та форм діяльності у сфері забезпечення державної безпеки України.

1. Радаєв В.В., Шкаратан О.И. Социальная стратификация: учеб. пособ. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 28 с. 2. Короткий тлумачний словник української мови / уклад.: Д.Г. Гринчишин, Л.Л. Гумецька, В.Л. Карпова [та ін.]; відп. ред. Л.Л. Гуменська. – К.: Рад. школа, 1978. – С. 255. 3. Ануфрієв Е.А. Социальный статус и активность личности.

Личность как объект и субъект социальных отношений. – М.: Изд-во Моск ун-та, 1984. – С. 176. 4. *Губарев С.Д.* Теоретичні аспекти забезпечення правового статусу особистості в Україні // Науковий вісник Дніпропетр. юридичного ін-ту МВС України. – 2000. – № 1. – С. 41. 5. *Ильин И.А.* О сущности правосознания / И.А.Ильин – М.: Рарог, 1993. – С. 42. 6. *Кучинский В.А.* Конкретизация конституционного статуса гражданина СССР в текущем законодательстве как проблема социалистической законности // Правопорядок и правовой статус личности в развитом социалистическом обществе в свете Конституции СССР 1977 г. – Саратов, 1980. – С. 111. 7. *Манохин В.М.* Советская государственная служба. – М., 1996. – С. 97–99. 8. *Адміністративне право України: підручник / За заг. ред. С.В. Ківалова.* – Одеса: Юридична література, 2003. – С. 82–94. 9. *Угровецький О.П.* Адміністартивно-правовий статус Державної служби охорони при МВС України // Наше право. – 2004. – № 3. – С. 51–54. 10. *Янюк Н.В.* Адміністративно-правовий статус посадової особи: атореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.07. – К., 2003. – С. 9. 11. Там само. – С. 10. 12. *Єгорова В.С.* Конституційно-правовий статус суддів загальної юрисдикції: Атореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. – К., 2008. – С. 3. 13. *Хонда М.П.* Конституційно-правовий статус столиці України – міста Києва: Атореф. дис.. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. – К., 2007. – С. 4. 14. *Лебенська Л.Л.* Правовий статус депутатів місцевих рад: Атореф. дис. ... на канд. юрид. наук: 12.00.02. – К., 2004. – С. 9. 15. *Угровецький О.П.* Адміністративно-правовий статус Державної служби охорони при МВС України // Наше право. – 2004. – № 3. – С. 51–54.